

BETON

KULTURNO PROPAGANDNI KOMPLET BR. 194, GOD. XIII, BEOGRAD, UTORAK, 17. APRIL 2018.

Redakcija: Miloš Živanović, Saša Ćirić; Font Mechanical: Marko Milanković; E-mail: beton@danas.rs, redakcija@elektrobeton.net; www.elektrobeton.net; Sledeći broj izlazi 15. maja 2018.

MIXER

Piše: Stejn Vervat

SEĆANJE NA BALKANSKOM TRŽIŠTU TRAUMA

Transnacionalne dimenzije traumatskih sećanja

Traumatska sećanja na kolektivno pretrpljeno zlo često se doživljavaju kao proces koji počiva na kompetitivnoj logici, tj. na ideji da se komemoracijom stradanja određene etničke, religiozne ili nacionalne grupe u javnom prostoru automatski uskraćuje isto to pravo drugim grupama ili se čak negira postojanje traumatske prošlosti drugih zajednica. Međutim, poslednjih godina su teoretičari kulturnog pamćenja, uglavnom na primeru povezanosti sećanja na Holokaust i sećanja na kolonijalizam, počeli da dovode u pitanje ovakvo kompetitivno razumevanje pamćenja, koje u suštini polazi od ideje da je javni (i diskurzivni) prostor nedeljiv i da pripada većinskoj etničkoj grupi koja ga nastanjuje. Ukazali su na to da traumatska sećanja danas ne samo što cirkulišu globalno i mogu se preneti na individue ili grupe koje nemaju nužno etničku, religioznu ili rodnu vezu sa grupom čije se traume pamte, već mogu funkcionisati i kao katalizator koji će omogućiti ili pomoći drugim zajednicama da pronađu kulturne modele za (javno) artikulisanje svojih istorijskih trauma.

Najzanimljiviji pristup u tom pogledu je model *multidirekcionalnog pamćenja* Majkla Rotberga (Michael Rothberg 2009). Prema Rotbergu, *multidirekcionarno pamćenje* podrazumeva da je pamćenje zapravo proces koji se odvija i nastaje u interakciji (traumatskih) priča i sećanja različitih (nacionalnih, etničkih itd.) grupa, te da zapravo svaki oblik pamćenja po svojoj prirodi prevazilazi granice nacionalnih zajednica. Ispitujući šta se dešava kada se u javnom prostoru susreću različite istorije ekstremnog nasilja, Rotberg je ukazao na to da laičko uverenje drži da se pamćenje traume svodi na nekakvo sučeljavanje suparnika po principu „nultog zbira“ (ili-ili). Prema tom uverenju, artikulisanje jedne kolektivne traume automatski potiskuje traumatske priče drugih zajednica. Tako se, na primer, u Srbiji često čuje da javno sećanje na žrtve Srebrenice automatski obezvređuje ili čak negira srpske žrtve. Laičko shvatanje pamćenja, takođe, drži da postoji čvrsta veza između traumatskih sećanja i nacionalnog identiteta određene grupe. Po toj logici bi Bošnjaci trebalo da se sećaju isključivo svojih, bošnjačkih žrtava, a Srbi isključivo svojih, srpskih. Međutim, Rotberg tvrdi da ne treba nužno da bude tako. Na impresivnom nizu primera iz istorije posle Drugog svetskog rata, on pokazuje kako se zapravo sećanja na kolonijalizam i sećanja na

Holokaust često ukrštaju. On, isto tako, tvrdi da cirkulisanje i artikulisanje različitih traumatskih sećanja u javnom prostoru ne dovodi nužno do kompetitivnog sećanja. Prema Rotbergu, kulturno pamćenje ne samo da je uvek rezultat nekog „pregovaranja“ i dijaloga, već često spaja najrazličitije vremenske i prostorne tačke – od Alžira do Aušvica, od afroameričkog ropstva do ustanka u Varšavskom getu. U tim procesima, Holokaust često služi kao katalizator ili model za artikulisanje drugih (manjinskih) traumatskih sećanja. U konačnici, ovakvo međusobno prožimanje i osvetljavanje različitih istorija ekstremnog nasilja može biti produktivno i otvoriti nove mogućnosti transnacionalne solidarnosti. Međutim, da bi se ta dinamika uočila, potrebno je konstruisati novi arhiv, koji će otvoriti pogled na takve alternativne *konstelacije* pamćenja, tvrdi Rotberg, pozajmljujući termin „konstelacija“ od Valtera Benjamina.

Iako su pomenuti teoretičari otvorili i značajno proširili tradicionalni „arhiv“ Holokausta, povezujući ga sa sećanjima na kolonijalizam, korpus tekstova koji se analiziraju u konačnici se svodi na tekstove napisane na zapadnoevropskim jezicima. Do sada je bilo relativno malo naučnog interesovanja za način na koji književnost iz (jugo)istočne Evrope može da doprinese trenutnim debatama o transnacionalnom pamćenju. Ovo je tim čudnije (i problematič-

Fotografije u broju: **Beton**

nije) što ogromna većina žrtava Holokausta upravo dolazi iz istočne Evrope. Jedan od razloga za zakasneli interes za Holokaust ili čak potiskivanje sećanja na njega u zemljama poput Sovjetskog Saveza, Poljske, Rumunije ili Mađarske, uz lokalno uvrežene tradicionalne oblike antisemitizma, svakako je nevoljnost većine komunističkih država da pamte Holokaust kao genocid koji je bio specifično usmeren ka jevrejskoj populaciji. To, naravno, ne znači da nije bilo sećanja na Holokaust, već se ono kretalo izvan zvaničnih komemoracijskih okvira i praksi. Studija Maksima Šrajera (Shrayer) o delu sovjetskog pesnika Ilje Seljvinskog otkriva jedan zanimljiv slučaj vrlo ranog sećanja na Holokaust u sovjetskoj književnosti. Olga Geršenzon (Gershenson) je, s druge strane, pokazala da se u Sovjetskom Savezu, uprkos suzbijanju i nedostatku komemoracija koje podržava država, sećanje na Holokaust čuvalo i predavalo u književnosti, filmu i umetnosti.

MIXER

Stejn Vervat: Sećanje na balkanskom tržištu trauma

antiCEMENT

Saša Ćirić: Kanadska inicijacija

ARMATURA

Adriana Sabo: Čemu služi populaciona politika

VREME SMRTI I RAZONODE

Miloš Živanović: Sever mi u krvi
Psalam konjskog lika

Socijalistička Jugoslavija je u ovom pogledu naročito zanimljiv slučaj. Zahvaljujući Titovoj liberalnoj kulturnoj politici, Jugoslavija nije imala značajnu tradiciju socijalističkog realizma. Osim nacionalističkih tema i otvorene kritike partijske linije, pisci nisu bili ograničeni niti temom niti stilom. Iako je socijalistička Jugoslavija svakako sledila komemorativnu politiku koja je tretirala sve žrtve Drugog svetskog rata kao „žrtve fašizma“ – u pokušaju da nametne međuetnički mir tako što će čutke preći preko istorije međuetničkog nasilja – bilo bi pretera-

no reći da je Holokaust bio tabu tema ili da je sećanje na njega bilo potisnuto. Naprotiv, bilo je javnih komemoracija Holokausta već od ranih 1950-ih. Štaviše, u mnogim slučajevima se sećanje na Holokaust prepliće sa drugim pričama ekstremnog nasilja: sa stradanjem nejevrejske južnoslovenske populacije tokom Drugog svetskog rata, ili sa sudbinom žrtava staljinističkog terora, ili pak sa žrtvama etničkog čišćenja tokom jugoslovenskih ratova 1990-ih. Iz ovih razloga, jugoslovenska i postjugoslovenska književnost može poslužiti kao naročito prikladan teren za isprobavanje teorijskih koncepata koji koncipiraju traumatsko pamćenje kao nekompetitivno i naglašavaju potencijal pamćenja da prevaziđe okvire koje nameće (nacionalna) država. Pokušaćemo ovde da na primerima iz postjugoslovenske književnosti pokažemo kako Rotbergov koncept multidirekcionalnog pamćenja može doneti dublji uvid u funkcionisanje kulture pamćenja u zemljama bivše Jugoslavije – i kad je u pitanju sećanje na Holokaust i kad je reč o sećanje na jugoslovenske ratove.

HOLOKAUST U POSTJUGOSLOVENSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Jugoslovenski ratovi su podstakli mnoge pisce koji nemaju neposredne porodične ili etničke/religijske veze sa jevrejskim žrtvama Holokausta ne samo da razmišljaju o Holokaustu i učine ga temom svog književnog rada, već i da povuku paralele i uspostave analogije između obe katastrofe. U ovu grupu pisaca spadaju pisci rođeni otprilike u isto vreme kao i Albahari, poput Daše Drndić i Irfana Horozovića, ali i pisci koji su znatno mlađi od njih, poput Saše Ilića i Zorana Penevskog. Slika se dodatno komplikuje kada se uoči da se i sve malobrojniji „preživeli“, poput Ivana Ivanjija, svaki put iznova vraćaju svom logoraškom iskustvu i svojim knjigama i esejima nastavljaju da igraju bitnu ulogu u javnoj debati o važnosti sećanja na Holokaust. Iako bi se teško moglo reći da spadaju u istu generaciju samo zato što su rođeni u približno isto vreme (da je biološki kriteri-

BETON BR. 194 DANAS, Utorak, 17. april 2018.

jum jedina odrednica, onda bi Drndić i Horozović mogli da čine jednu, a Ilić i Penevski drugu generacijsku grupu), spaja ih sličan način na koji reaguju na isto istorijsko iskustvo – bilo da su ga stekli iz prve ruke, preko porodice, ili pak posredno, preko književnosti, fotografije, filma ili muzejskih postavki, koji se, kao ‘putujući mediji’ (Erl) kreću ne samo preko prostornih i socijalnih granica već i preko vremenskih i generacijskih granica.

Svi navedeni pisci na neki način pozajmljuju od različitih (umetničkih, istoriografskih, muzeoloških) diskursa o Holokaustu postupak prikazivanja traumatskih povesti da bi tematizovali ekstremno nasilje koje je podržavala država tokom jugoslovenskih 1990-ih. U isto vreme, oni nastoje da premoste jaz između različitih mnemonijskih zajednica. Ipak, mogu se uočiti dve bitne linije. Prva bi se, uslovno rečeno, mogla opisati kao kulturno pamćenje po uzoru na nemački model „suočavanja sa prošlašću“ (*Vergangenheitsbewältigung*), koji se uzima kao potencijalno produktivan pristup tragediji koja se desila 1990-ih u Jugoslaviji. Druga linija, koja ima dosta zajedničkih karakteristika s prvom, mogla bi se sažeti u opisu „pamćenje kao palimpsest“.

Tri postjugoslovenska romana koji ilustruju prvu liniju su *Berlinski prolaznik* Irfana Horozovića (1998), *Berlinsko okno* Saše Ilića (2005) i *April u Berlinu* Daše Drndić (2007), iako se njima spisak naravno ne iscrpljuje. Radnje bosanskohercegovačkog, srpskog i hrvatskog romana smeštene su u Berlin. Izbor Berlina svakako nije slučajan, jer ono što je ovim delima zajedničko jeste ideja da se postratna društva na prostoru bivše Jugoslavije moraju suočiti s nedavnom prošlašću, na način sličan procesima denacifikacije kroz koje je, ne uvek tako uspešno, prolazila Nemačka nakon Drugog svetskog rata. Takođe, nijedno od ova tri dela ne predstavlja glavni grad Nemačke kao *mesto sećanja* (*lieu de mémoire*) u kojem se, prema definiciji Pjera Nore (Pierre Nora), putem simboličkih, materijalnih ili nematerijalnih posrednika, sećanje određene (uglavnom nacionalno shvaćene) zajednice čuva i predaje sledećim generacijama. Naprotiv, Berlin u ovim delima figurira kao ono što je Rotberg nazvao *noeuds de mémoire*, „čvorištima pamćenja“ (Rothberg 2010), u kojima se različite priče ekstremnog nasilja ukrštaju, osvetljavajući na taj način dinamičnu prirodu kulturnog pamćenja. Istovremeno, različitim tropima, intertekstualnim i intermedijalnim vezama, romani stvaraju neočekivane konstelacije pamćenja, te tako intervenišu u politikama pamćenja novonastalih nacionalnih država na tlu bivše Jugoslavije, koje po pravilu shvataju kolektivno pamćenje kao „nulti zbir“ „konkurentnih“ nacionalnih mnemonijskih zajednica. Tako, ova dela pozivaju čitaoce na razmišljanje o načinima na koje, čak i nakon katastrofe jugoslovenskih ratova, sećanje na traumatske događaje može ne samo da pomogne zajednicama da prevaziđu ratom uspostavljene čvrste nacionalne i identitarne granice, već i da omoguće i podstaknu oblike transnacionalne solidarnosti.

Konceptualizacija pamćenja kao palimpsesta se može uočiti u delima poput *Čoveka od pepela* Ivana Ivanjija (2002), *Manje važnih zločina* Zorana Penevskog (2005) i, donekle, u filmu *Kad svane dan* (2012) Gorana Paskaljevića. Za razliku od prve grupe autora, koji se bave nasleđem ratova devedesetih kroz fokus Holokausta, ova druga grupa stavlja Holokaust i politike pamćenja Holokausta u prvi plan. Ovi autori se javljaju u vreme obnovljenog interesa za Holokaust i pojačanih (institucionalnih i drugih) komemoracijskih aktivnosti vezanih za Holokaust u Srbiji koji se, opet, mogu dovesti u vezu s rastućim uticajem IHRA (*International Holocaust Remembrance Alliance*) u zemljama bivše Jugoslavije. Postepeni proces učlanjivanja Srbije u ovu organizaciju – kao zemlje-posmatrača od 2006, kao države u procesu pristupanja u članstvo od 2009. i kao ravnopravne članice od 2011. – doveo je do porasta institucionalnih napora da se pokloni više pažnje Holokaustu u obrazovanju i putem različitih komemoracijskih praksi. Međutim, kritički glasovi su primetili da mnoge od ovih državnih

inicijativa koriste Holokaust da bi prikrile ulogu države kao počinioaca ili saučesnika u masovnim ratnim zločinima i genocidu počinjenim tokom Drugog svetskog rata i tokom ratova 1990-ih (videti, na primer David 2013; Pisarri 2012). Naravno, Srbija nije usamljena u tom pogledu: sličnu kritiku je dobila i Hrvatska (detaljnije o tome videti Radonić 2012). Upravo na ovoj pozadini treba čitati (i gledati) dela pomenutih autora. Jer, za razliku od skicirane državne politike, sećanje na Holokaust u romanima Ivanjija i Penevskog, a donekle i u Paskaljevićevom filmu, ne funkcioniše kao sećanje koje prikriva ili potiskuje druga, društveno nepoželjna sećanja (u smislu frojdovskog koncepta *Deckerinnerung*), već kao prizma kroz koju se prožimaju i promatraju sećanja na nedavnu jugoslovensku prošlost i priče o savremenim oblicima nepravde i nasilja koje dominantne elite i širi slojevi društva ne žele da vide ili bi ih radije zaboravili. Ivanji, koji je dobro upoznat sa političkom komemoracije, kako u Srbiji tako i u Nemačkoj, u svojim esejima daje kritičke refleksije o trenutnoj globalizaciji sećanja na Holokaust, te na taj način ukazuje na mogućnosti ali i granice kulture pamćenja koju IHRA promovise.

U regionu za koji su karakteristični državni naponi da se odzgo nametne, oblikuje i kontroliše kolektivno pamćenje i da se konstruiše „upotrebljiva prošlost“ u službi često katastrofalnih politika identiteta, književnost je igrala i nastavlja da igra bitnu ulogu, u smislu da podstiče produktivan i kritički rad na prošlosti. Svaka generacija pisaca oblikuje sećanje na

Holokaust u svojevrsnom „pregovaranju“ sa dominantnom paradigmom i politikom sećanja svoga vremena. U skladu s tim, svaka generacija traži drugačija estetska rešenja za prikazivanje Holokausta i na svoj način spaja Holokaust sa istorijama ekstremnog nasilja svoga vremena. Primer jugoslovenskog i postjugoslovenskog konteksta pokazuje da je moguće donekle reinterpretirati Rotbergov model, u smislu da se on proširi tako što će uključiti različite forme i nivoje transnacionalne interakcije pamćenja preko i ispod granica nacionalne države, unutar jedne multinacionalne države, unutar jedne multietničke regije, itd. Naravno, ostaje pitanje koliki može biti uticaj književnosti na dominantne paradigme? Kao što je jedno nedavno istraživanje o uticaju Haškog tribunala na percepcije ratnih zločina počinjenih tokom jugoslovenskih ratova pokazalo, te percepcije su i dalje čvrsto utemeljene u autoviktimizacijskom diskursu i po pravilu se teže *kompetitivne* logike koju Rotberg naziva principom nultog zbira. Štaviše, Marko Milanović pretpostavlja da bi tek ozbiljna promena u obrazovnom sistemu, naročito u načinu na koji se predaje istorija, mogla da promeni ovo stanje (Milanović 2016).
Drugim rečima, multidirekionalno pamćenje ne pruža nikakve garancije u *političkom* smislu. Ipak, pregled rada različitih generacija pokazuje da niti jedna dominantna paradigma nije homogena, te da uvek ima mesta za pregovaranje koje Rotberg navodi kao ključni aspekt i bitnu karakteristiku bilo koje vrste kolektivnog pamćenja ■

Fragment teksta „Sećanje na Holokaust u jugoslovenskoj i postjugoslovenskoj književnosti: transnacionalne dimenzije traumatskih sećanja na Balkanu“, u zborniku *Holokaust i filozofija*, uredili Mark Lošonc i Predrag Krstić, IFDT, Beograd, 2018.

antiCEMENT

Piše: Saša Ćirić

KANADSKA INICIJACIJA

Daša Drndić: *Umiranje u Torontu* (Partizanska knjiga, 2018.)

DD U BEOGRADU

Ovaj tekst treba početi neutralnim podsećanjem, bibliografskim. *Umiranje u Torontu* (2018) Daše Drndić je reprint njenog romana iz 1997, koji je tada nosio naziv *Marija Čęstohowska još uvijek roni suze ili Umiranje u Torontu*. Prvi deo naslova odnosi se na ikonu Bogorodice (Majke Božje) iz poljskog grada Čęstohova, pa u fonetskoj transkripciji Bogorodičino „prezime“ glasi Čęstohovska. „Nevolja“ sa naslovima romana Daše Drndić počinje sa njihovom poliglосičnošću: četiri su na nemačkom (*Totenwande*, 2000; *Doppelgänger*, 2002; *Leica format*, 2003. i *Sonnenschein*, 2007), dva na italijanskom (*Canzone di guerra*, 1998. i *Belladonna*, 2012), jedan na engleskom (knjiga ogleda *After eight*, 2005), jedan na „srpskom“ (*April u Berlinu*, 2009), jedan je skraćenica (*EEG*, 2016). Nevolja je, čini se, veća za inostrane izdavače, pa su na engleskom roman Daše Drndić *Sonnenschein* objavili pod na-

ruke njena prva egzilantska knjiga, *Umiranje u Torontu*, ona se otkriva kao svojevrsstan putokaz za to kako će se pismo ove autorke dalje razvijati, kao tekst-jezgro koje nosi u sebi snagu poetičke antipicipacije potonjih knjiga. Razume se, može se reći da je takav sud plod uobrazilje i naknadne pameti, ali meni deluje da se već u *Umiranju u Torontu* nalaze glavne odlike jedne individualne poetike koje će tokom naredne dve decenije sazrevati i uslođjavati se, ostvarivši se u referentnim romanima Daše Drndić. Iako se po konvenciji, ili pre po inerciji, prozne knjige Daše Drndić svrstavaju u romane, preciznije gledano, one bi pripadale hibridnoj prozi u čijem poetičkom središtu stoji dilema o prirodi i statusu fikcije u ovakvoj prozi. Naime, hibridna proza Daše Drndić predstavlja „trojedinstvo“ autobiografsko-publicističkih žanrova (ili tipova diskursa), biografskih (dokumentarnih) i fikcionalnih (upravo tim redosledom) i to se trojedinstvo uspostavilo upravo knjigom *Marija Čęstohowska još uvijek roni suze ili Umiranje u Torontu*.

U autobiografski diskurs spadao bi i žanr izveštaja (o daleko i nepoznatoj zemlji), na kome kao da počiva knjiga *Umiranje u Torontu*. Subjektivna perspektiva dominira, ali je intimna dimenzija podređena jednoj sažetoj i kritički intoniranoj analizi kanadske svakodnevice. Ova intonacija pripada polemičkom sloju autobiografskog diskursa, tako da pripovedni tekst ove knjige nije neutralno svedočenje ili informativna deskripcija svakodnevice, već jedan p(r)obuđen stav i jedna perspektiva koja odbacuje stereotipe i teži otkrivanju naličja, onog potisnutog a neprijatnog, sasvim „nezahvalno“ nipođastavjući neke od navika sredine u kojoj autorka pokušava da nastavi sa svojim životom. Pomenuta nezahvalnost, pod stražom znaka navoda, zapravo je psihološki trik koji je autorka odbacila. Taj psihološki trik bi mogao da se formuliše ovako: ako te je neka sredina primila pod svoje okrilje, ponudila smeštaj i materijalnu pomoć, najmanje što se očekuje jeste da o neprijatnim razlikama i očiglednim nedostacima nove gostoprimljive sredine pišeš sa razumevanjem, dakle pod paskom autocenzure i advokatski. „Nezahvalni“ emigranti pišu kritički.

Biografski diskurs u tekstu ove hibridne proze počiva na istraživanju i izboru (materijala) po srodnosti. Piše se o realnim istorijskim ličnostima, čija biografija ne neki način reflektuje temu ove hibridne proze. U *Umiranju u Torontu* prisutna je biografija čuvenog fotografa Alfreda Ajzejštata (1898-1995), koji je fotografisao i prosjake i Gebelsa i Merlin Monro i bračni par Klinton, na primer. Istom tipu diskursa pripadaju citati, preuzeti životopisi iz tuđih spisa (npr. o fra Baldu Lupetini, buntovnom istarskom fratru iz 16. veka koji je pogubljen jer je prihvatio protestantizam i nije ga se odrekao pred inkvizicijom) i legende (o čuđotvornoj ikoni Marije Čęstohovske, eskimskoj legendi o „deset tuljana“ ili o mitskoj ptici caladrius koja je mogla da oseti bolest i predskaze smrt, ali i da isceli bolesnika). Ovaj sloj teksta pripada borhesovskoj tradiciji pripovedačke poetike u kojoj sažeto predočene biografije deluju nestvarno, poučno i reprezentativno, dok prenete priče, potvrđujući čitalačku akribiju autorke, približavaju naraciji fikciji. Na istoj ravni teksta nalaze se dokumenti, koje Daša Drndić u knjizu *Umiranje u Torontu* koristi u vidu ukovirenih novinskih ili televizijskih vesti. U kasnijim knjigama dokumentarni deo teksta će se razgranati (spiskovi likvidiranih ljudi u 2. svetskom ratu, fotografije, crteži, notni zapisi...) i steći veću značenjsku i grafičku samostalnost. Zapravo, fikcijskog diskursa u knjizi *Umiranje u Torontu* uopšte nema. Tačnije, nema eksplicitno naznačene fikcije. To je glavni i prilično snažni argument protivnika strogog razdvajanja fikcije od drugih tipova naracije: kako možemo znati da li je ista u tekstu koji čitamo izmišljeno ako je sve što nam preostaje verovati naratoru ili tekstu na reč? U slučaju Daše Drndić nista nije dalje od poetičkih intencija njenog teksta od nekakve mistifikacije ili metafikcije. Naratori iz njenih kasnijih knjiga jesu fiktivni po tradicionalnim uzusima fikcije, iako se njihova naracija ukršta sa dokumentarnom građom i autorkinim autobiografskim iskustvom. U slučaju knjige *Umiranje u Torontu* naracija slobodno bariata formama anegdota, pisama, odnosno navodi reči drugih ljudi koje je naratorka srela, pa neke navodi opisno, neke pod inicijalima a nekima (odaje imena..., dakle počiva na autentičnosti i teži nekoj vrsti efekta istine koju treba da posreduje prozni tekst. To jeste privatna istina koju formira ograničena percepcija sa socijalnog ruba i frustracija emigranta sa statusom samohrane majke, ali prenete vesti iz medija i profinjena analiza kanadskog načina života tekstu pribavljaju status koji je viši od ispovednog i drugačiji od informativnog.

DVE SEZONE NA SEVERU

Šta je onda ova knjiga koja evidentno nije fiktionalna pripovest, a nije ni putopisni bedeker ni dnevnik egzilanta? U jednom smislu *Umiranje u Torontu* je knjiga spisateljske samoinicijacije Daše Drndić, ogledni tekst postajanja proznom autorkom koji isprobava određene narativne strategije i predstavlja najavu budućih knjiga. U drugom smislu to je, takođe evidentno, emi-

grantska knjiga ili knjiga o emigrantskom iskustvu. Ipak, naratorka *Umiranja u Torontu* nije „kulturna brokerka“ ili posrednica između dve sredine, koja Kanadanima objašnjava jugoslovenske ratove i istoriju, a postjugoslovenima približava kanadsku stvarnost. *Umiranje u Torontu* Daše Drndić donosi iskustvo neadaptacije ili neukorenjivanja u severnoameričku sredinu koja se i dan danas smatra jednim od najboljih mesta za život, što je klíše koji je uverljivo potkopan sadržajem ove knjige. Otuda su česti nostalgični tonovi upućeni prema Istri i Rijeci, koji će se u kasnijim knjigama polako seliti i prema Beogradu. Kanadska gostoprimljivost za balkanske emigrante u knjizi Daše Drndić je vid potcenjivačkog ili derogirajućeg prijema, gde niko od visokobrazovanih pridošlica ne stiče priliku da radi u svojoj struci ili da nastavi svoje uspešne karijere. Takođe, to je gostoprimljivost koja podrazumeva da došljaci bez mnogo otpora prihvate kulturne kodove i sklonosti svojih domaćina, da budu štedljivi i da se hrane i oblače jeftino. Za naratorku *Umiranja u Torontu* jesti nešto skuplje kao što je kuvano povrće i riba a ne pirinač i pileтина, ono što preporučuje dodeljena joj savetnica, nije znak snobizma, već očuvanje prava na vlastiti izbor za koje je spremna da založi i deo porodičnog nakita.

Na trećem mestu, već se u ovoj knjizi počinju da formiraju opsesivni tematski krugovi proze Daše Drndić: kopanje po kolonijalnoj i nacionalističkoj prošlosti, politika jezičkog purizma u Hrvatskoj, ratni zločini 90-ih (ovde kroz temu opsade Sarajeva i pojedinačnih trauma), „izdaja intelektualaca“, oportunisti i konvertita, potiskivanje socijalnih razlika i klasnih konflikata iz medijskog i javnog polja, inspirativna lektira (ovde zapisi Suzan Zontag o fotografiji, poezija Josifa Brodskog, *Hacer tiempo* Marka Ristića), neobične sudbine nepoznatih ljudi (hrvatskih emigranata u poslednja dva veka)... Kritički stil je za oktavu povišen, upozoravajući, mada nije (me)lo dramatičan. Dok je polovinom 90-ih nastajala knjiga *Umiranje u Torontu* održan je referendum o nezavisnosti Kvebeka. Kanada se nije raspala a nacionalisti nikad nisu postali dominantni u kanadskom društvu. U to vreme Kanada je naratorki izgledala kao tehnološko čudo jer je bila zemlja računara i prvih web umrežavanja, što je budilo strah od sve veće samoizolacije pojedinaca, zarobljenih u sferi virtuelnog. Posle 20 godina i mi sami široko participiramo u globalnoj mreži i delimo blagodeti računarske zemlje i još uvek nismo sasvim autistični. Štaviše, mreža nam je preostala kao poslednji oblik koliko-toliko nenadzirane komunikacije i slobodne razmene informacija i komentara. Ali nije problem ove knjige što su srećom „omaleule“ njene distopijske fobije i projekcije.

U neku ruku, ponovno izdavanje *Umiranja u Torontu* u Srbiji kao da je zatvorilo krug, ali se mi kao čitaoci nismo vratili na početak. Novo izdanje ove knjige želim da vidim kao poziv široj publici u Srbiji na upoznavanje proznog dela Daše Drndić i kao moguću uveritu u srpska izdanja njenih ostalih, ovde teže dostupnih knjiga kojima je Daša Drndić zaslužila mesto na polici namenjenoj za vrhunsku književnost na našem „zajedničkom“ jeziku, zajedno sa Dubravkom Ugrešić i Borom Ćosićem, ili Mirkom Kovačem ■

ARMATURA

Piše: Adriana Sabo

ČEMU SLUŽI POPULACIONA POLITIKA (A UZ TO I NE RADI)

Na nedavno objavljene planove Vlade da poveća broj novorođenih (srpskih) beba u Srbiji, javnost je reagovala različito – neki su se prijavili na konkurs Ministarstva kulture i informisanja i smislili slogane koji bi trebalo da podstaknu rađanje, a neki su aktuelnu populacionu politiku jasno osudili. Kao i uvek kada vesti postanu dosadnjikave, pronade se neki neprijatelj na koga treba usmeriti pažnju: na primer, razmažene žene koje ne žele da rađaju jer im se, eto, baš neće, pa zbog toga Srbi kao narod nestaju. Najnoviji talas strategija da se spasi nacija, započeo je već pomenutim sloganima, a nastavio se – valjda nakon što su se slogani pokazali neefikasnim – obećanjima da će sve buduće majke (očevi ostadoše nebitni u ovoj priči, verovatno jer oni uvek mogu da odluče da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete, država odlučuje da li će svoju decu odgajati ili ne) dobijati izvesnu novčanu naknadu od države za svako dete koje rode. Prema rečima Predsednika (koji je za sada jedini izvor nekakvih konkretnih brojki), „za prvo dete majke će dobijati 100.000 dinara jednokratno, a za drugo dete 10.000 dinara mesečno dve godine. Za treće dete dobijaće se 12.000 dinara mesečno u toku deset godina, a za četvrto 18.000 dinara za 10 godina“. Dakle, tek nakon što se rodi drugo dete

renjen u naš sistem. Kada se pre oko dve godine povela rasprava o formiranju tzv. Saveta za populacionu politiku, ministarka bez portfelja (zadužena za demografska pitanja) Slavica Đukić Dejanović, za RTS je izjavila da „za loše parametre ekonomski faktori nisu dominantni, što potvrđuje činjenica da se siromašno stanovništvo lakše odlučuje na rađanje trećeg, četvrtog i petog deteta, bez većih podsticaja“. Na teritoriji Srbije, najviše dece u siromašnim porodicama rađaju Romkinje i Albanke, ali se ta deca izgleda „ne računaju“ – njihov je broj u stalnom porastu, a zvanični diskursi tvrde da je *nas* sve manje. Treba, dakle, da bude više *nas*, jer je i *njih* sve više. Do nedavno, takva postavka nije imala novčanih implikacija, ali se sada može postaviti pitanje: hoće li novčana naknada biti ista za sve, ili će se u budućnosti na rađanje podsticati samo razmažene, bele, visokoobrazovane žene koje su krive za „belu kugu“? Ruku pod ruku sa nacionalizmom ide i homofobija, budući da se još jedan veliki deo populacije zane- maruje kao nebitan, jer iz „njihovih ve- za“ ne može biti potomstva u tradicio- nalnom smislu. Mnoge žene se odluču- ju da ne rode zbog užasne ekonomske i društvene situacije, ne samo u zemlji nego i globalno, a izvesna novčana na- knada ne može da nadomesti jezive prizore iz porodilišta, nestručne lekare koje ne zanima uvek hoće li žena preži- veti porođaj (čast izuzecima), obrazov- ni sistem koji propada, zadržavstveni si- stem koji propada itd. Jedan ozbiljan razlog za smanjenje broja stanovnika zemlje je i konstantan odlazak ljudi u inostranstvo, upravo zbog loše situa- cije u zemlji. Za mnoge žene, ostanak u drugom stanju znači i ostanak bez posla, budući da zakon o radu poslo- davcu daje mnogo mogućnosti za „kre- ativno čitanje“ pravila. Ali dobro, on- da bar mogu da rode četvoro dece na miru, i da uživaju u državnim parama koje stižu svakog meseca.

Ali ipak, najavom da će buduće mame dobijati novčanu naknadu – dakle, isti- čući da je srž problema u novcu – drža- va je, mada možda ne previše očigled- no, ukazala da je populaciona politika u dubokoj vezi sa kapitalom, odnosno sa surovom, neoliberalnom formom kapitalizma u kakvoj smo privilegovani/e da živimo danas. Rađanje je, dakle, još jedna forma proizvodnje: glasača/ica, jeftine radne snage, (takođe jefti- nih) ratnika/ica (jer u društvima visoko razvijene rodne ravnoprav- nosti i žene mogu da ginu za otadžbinu). I u slučaju aktuelnih „populacionih pitanja“, dešava nam se već dobro poznata situacija dvojake realnosti: slušajući zvanične verzije događanja u zemlji, čovek bi pomislio da je sve u redu. Vlast je najpre postavila zemlju „na noge“, raste BDP, industri- ja cveta, stopa nezaposlenosti pada, plate rastu (a i penzije) – stvoreni su, dakle, svi uslovi da se poradi na povećanju broja sta- novnika/ca. U realnosti u kojoj većina nas živi, ipak, stvari su mnogo mračnije. Ukratko, sve institucije sistema – obrazovanje,

zdravstvo, pravosuđe itd – sistemski se uništavaju, a stanovni- šтво se pretvara u jeftinu radnu snagu koja uglavnom radi za „strane investitore“, odnosno za predstavnike svetskog krupnog kapitala. U ovakvom svetu zamenjenih teza, roditeljstvo se za mnoge pokazuje kao – na žalost – još jedna od beskrajno mno- go obaveza i finansijska muka, što je država (ispravno) uočila, te odlučila da „uskoči“ i pripomogne, za sada samo novim obe- ćanjima o tome da će nam „uskoro biti bolje“. Drugim rečima, obećanjima o novčanoj naknadi koja sleđuje novopečenim rodi- teljima još jednom su zanemarene realne potrebe dece i rođite- lja i dodatno pervertirano roditeljstvo koje se u potpunosti sta- vlja u službu države koja nas, faktički, plaća da rađamo. U Srbiji, dakle, vlada atmosfera koja je, prema mnogim parame- trima, najblaže rečeno nepovoljna za odgajanje dece – gledano sa finansijske, ali i društveno-političke strane. Ključan aspekt aktu-

elne „populacione politike“ nije poboljšanje opštih uslova u koji- ma „naša deca“ odrastaju, već podsticanje žena da decu rode upravo u takvom, nepovoljnom kontekstu i, uprkos tvrdnjama, za- rad očuvanja suštinskog statusa quo. Naime, čini se da će, kao i sa svakom prethodnom reformom, i ova inicijativa najteže pogo- diti najniže slojeve društva, između ostalog i jer će naknada za svako rođeno dete biti ista za sve, bez obzira na to da li su jedan ili oba roditelja zaposleni i na to koliko platu dobijaju, da li je dete rodila samohrana majka, odnosno da li ga izdržava samohrani otac itd. Imajući u vidu visinu zarade većine stanovnika Srbije, kao i stopu nezaposlenosti, naročito među mladima koji su i glavna meta ovakvih kampanja, povećanje nataliteta će izvesno razulti- rati i stvaranjem još većeg broja „poslušnih“ radnika, onih koji ne smeju da se bune jer od posla koji rade zavise životi i budućnost

njihove dece, radnika po meri „stranih investitora“. A takvu bu- dućnost budućih roditelja obezbedili su, od ranije započetih ustu- panja (ljudskih) resursa zemlje velikim kompanijama, izmene za- kona o radu, zakon o dualnom obrazovanju itd. Drugim rečima, ovakvo, može se reći nasilno povećanje natalite- ta – ukoliko uspe – rezultiralo bi i daljom „anestetizacijom“ dru- štva, odnosno stvaranjem jače kontrole nad onima koji odgajaju budućnost Srbije. U pitanju, dakle, nije samo dalje širenje tradici- onalističkih diskursa, čiji zagovornici nastoje da održe još uvek dominantnu, tradicionalnu podelu rodni uloga i koji ženu vide u (za)uvek podređenom položaju, a koji će, čini se neizbežno, od- vesti javni diskurs i do razmatranja uvođenja zabrane abortusa (kao što je to bio slučaj u mnogim zapadnim zemljama). Konzer- vativne ideje koje veličaju majčinstvo i heteroseksualnu porodicu su, drugim rečima, u tesnoj sprezi sa tokovima i potrebama vla- snika kapitala. One su tu da nam pruže razlog da svojevoljno uđemo u „ralje kapitalizma“ i da svoja tela na sve nači- ne stavimo u službu onih koji će od na- šeg rada profitirati. U tom smislu, že- ne-majke bi trebalo da budu nosioci da- lje pacifikacije još većeg broja stanov- nika/ca Srbije koji bi, jurčajući da sebi i deci obezbede egzistenciju, u najbo- ljem slučaju zaboravili na brojne druge sporne poteze vlasti i radovali se fon- tanama, bistama, gondolama i drugim arhitektonskim velelepnostima koje bi trebalo da ulepšaju njihove živote. Problem će dakle postojati dok god po- stoji to što nazivamo populacionom politikom: dok god nas država bude podsticala da rađamo i (ne)odobrava- la naše izbore, dok god nam bude pre- brojavala jajne ćelije i spermatozoide i dok god svoju brigu o građankama i građanima bude uslovljavala rađanjem dece. Ipak, ne treba na kraju zaboravi- ti ni to da je natalitet veći u siromašni- jim i nerazvijenijim, nego u bogatim zemljama – što daje posebnu dimenzi- ju razmatranju ovdašnje populacione politike i dovodi nas do još jednog (na- izgled) paradoksa. Srbija se, naime, ne može svrstati među raz- vijene zemlje, ali ipak ima „problema“ sa natalitetom, barem ka- da se razmotri broj rođene dece među onima koji ne žive u siro- maštvu. Ukoliko bi državna populaciona politika urodila plodom, a ekonomska, privredna, socijalna, kulturna, obrazovna i druge politike nastavile u pravcu u kome se kreću sada – dakle ka osi- romašenju u svakom smislu – dobili bismo državu sa još više onih koji se svakodnevno bore za golu egzistenciju, koji su primorani da prihvate bilo kakav posao i trpe hirove poslodavaca, još više đaka koji će pohađati loše škole i u konačnom zbiru, više poslu- šnih, više jeftine radne snage. Kao što reče Đukić Dejanović, eko- nomski faktor nije najvažniji kod onih koji odlučuju da nemaju decu u Srbiji, ali tuđ(e) profit(iranje) svakako jeste jedna svrha kojoj služi populaciona politika ■

VREME SMRTI I RAZONODE

Piše: Miloš Živanović

Iz antologije *Đurići uveoci*, u izdanju Najradosnije hrišćanske Kancelarije za istraživanje ruda i gubljenje vremena

SEVER MI U KRVI

Magazin neformalne carine Žuta kuća
izveštava da je Marko Đurić prilikom upada
ROSU snaga u Srpske Dvore izjavio:
Šta je p*čke, stigo Čola.

Rampom me nadražuješ
patrolom me sačekuješ
i svaki put kao da je prvi

Ja stalno mislim prestat će
iz čista mira ta granica nestaće
i požuda ne prestaje
Sever mi u krvi

Toliko divljih godina
zakopavanja, prekopavanja
ostajte ovde i slepi i gluvi

Zbog tebe sanjam Šiptare
i smišljam slatke prevare
neko baca petarde
Sever mi u krvi

Ako te odnesu kenguri torbari
ili te ukradu maljavi nato konjušari
ako te odnesu ja ću da poludim
bez tebe ne umijem
više jutrom da se umijem

Ako te odnesu Kancelarija se ruši
pamti me k'o džadaja
čuvaj me u duši i onda kad misliš
da je prekasno za silu, za sve

Od albanke tihujem
i vezem hrisovulje
hristolik se osmehujem
ma šta ja sad to tvrdim

Toliko dugih godina
zakopavanja, zamrzavanja
pravim se lud, vozovođa prvi

Ti listu kontrolišeš
i smišljaš slatke opštine
al' iredenta se ne predaje
u lisicama heklam, Sever mi u krvi

Ako te odnesu klokani torbari
ili te ukradu strašni jašari hašišari
ako te ograde ja ću da prismrdim
od albanke tihujem
utripovan zorom kad se budim ■

PSALAM KONJSKOG LIKA

Mučeni Marko čita psalme Milovana Danojlića

Gospodaru, sabljbo svetlosna plaha,
Gospodaru bez mora al' nad opštinama,
Oslobodi me, Gospodaru, straha
Od repatijeh razbojnika štrumpfova.

Oni su svuda, iskonska tama
Promenila je metabolizam,
A Ti, nad severom i pod Merkelicom,
U našoj zbunjenosti pizdiš i sam.

Skuplja se piša vekovnih mudonja
Transporter prokišnjava, mokračne su halje,
Prevazišao sam u tuzi konja,
Otišao si u lajanju od psa dalje.

U poslušnom nezadovoljstvu,
Godine su unosne, al' nisu mi mile.
Gospodaru, saberi se u rastrojstvu,
Okreni, Gospodaru, s pomoću sile! ■